

Anna Berenika Siwirska

Uniwersytet Warszawski

a.siwirska@uw.edu.pl

Funkcjonowanie *narkamauki* i *taraszkiewicy* na forum internetowym (na przykładzie portalu TUT.BY)

Większość współczesnych i rozwiniętych języków charakteryzuje się dużą wewnętrzną dyferencją stylową, terytorialną i społeczną. Zjawisko to obecne jest także w dzisiejszej białoruszczyźnie, funkcjonującej zarówno w formie powszechnie zrozumiałej (w zależności od przyjętej nomenklatury nazywanej językiem literackim, ogólnym lub znormalizowanym¹), jak i w tych, których występowanie jest ograniczone terytorialnie i społecznie (dialekty, gwary, slangi)². Specyfiką współczesnego języka białoruskiego jest jednak to, że występuje on w dwóch wariantach – *narkamauce* i *taraszkiewicy* – odwołujących się do odmiennych tradycji literackich.

Taraszkiewica swoją nazwę zawdzięcza Bronisławowi Taraszkiewiczowi, twórcy *Gramatyki języka białoruskiego dla szkół* (*Беларуская граматыка для школ*), wydanej po raz pierwszy w Wilnie w 1918 r. Opierając się na zasadzie fonetyczności³, skodyfikowano w niej wiele aspektów języka w zakresie ortografii, interpunkcji, słowotwórstwa i składni. Publikacja ta zapoczątkowała proces normalizacji współczesnej białoruszczyzny, jednak nie była w stanie wprowadzić wszystkich niezbędnych reguł i rozwiązać ówczesnych problemów językowych. W latach 20. XX wieku wydawano więc kolejne gramatyki języka białoruskiego, m. in. podręczniki Jazepa Losika tj. *Практычная граматыка* (1921), *Беларуская мова. Пачатковая граматыка* (1924), *Беларуская мова. Праваніс* (1924).

W 1933 r. w związku z zaostreniem się tendencji rusyfikacyjnych Rada Komisarzy Ludowych BSRR podjęła decyzję „O zmianach i uproszczeniu pisowni białoruskiej”, której głównym celem było jak największe zbliżenie

¹ Por. N. M i e c z k o w s k a, *Stulecie białoruskiego odrodzenia narodowego: główne wydarzenia i trendy w historii samoświadomości językowej i sytuacji językowej na Białorusi* [w:] *Tożsamości narodowe Białorusinów*, red. R. Radzik, Lublin 2012, s. 106.

² Zob. też A. S i w i r s k a, *Polskie spojrzenie na odmiany i style języka białoruskiego* [w:] *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча*, рэд. І.Э. Багдановіч, М.І. Свістун, Мінск 2018, s. 283–291.

³ Zasada zakłada jak najbliższe odwzorowanie na piśmie fonetyki danego języka, zapis bliski rzeczywistej artykulacji jednostek języka.

języka białoruskiego do języka rosyjskiego. Zbiór nowych zasad został nazwany *narkamauk* – od nazwy Rady, która go rekomendowała (biał. Савет Народных Камісараў БССР). Zrusyfikowane zasady pisowni białoruskiej wprowadzone w BSRR w 1933 r., a na Białorusi Zachodniej w 1939 r., nie zostały uznane przez środowiska opozycyjne i emigracyjne, które konsekwentnie posługiwały się *taraszkiewiczą*. Podział ten zapoczątkował funkcjonowanie dwóch oddzielnych wersji językowych współczesnej białoruszczyzny.

Po uzyskaniu niepodległości zwolennicy *taraszkiewicy* bezskutecznie postulowali o formalne uznanie tej odmiany języka. Od tej pory stała się ona symbolem odrodzenia narodowego i odcięcia się od rusyfikacji, chętnie wykorzystywanym przez środowiska niezależne, młodzież, opozycję, ugrupowania narodowo-patriotyczne¹.

Różnice między obiema formami są dostrzegalne na każdym poziomie języka i dotyczą zarówno morfologii, składni, ortografii, ortoepii, jak i leksyki². W związku z tym wielu językoznawców klasyfikuje *taraszkiewiczę* i *narkamaukę* jako dwa osobne standardy, ale wciąż jednego języka białoruskiego³. O ile jednak zasady języka można znormalizować i zakwalifikować jednoznacznie do danego systemu, o tyle słownictwo nie poddaje się tak łatwo ogólnym manipulacjom. Dlatego też błędem wydaje się przypisanie konkretnych jednostek leksykalnych do jednego ze standardów języka białoruskiego.

Użytkownicy *taraszkiewicy* odwołują się do tradycji literackiej lat dwudziestych XX w., aktywnie wykorzystując zasoby odnotowane w słownikach języka białoruskiego pochodzących z tamtego okresu oraz słownikach gwar białoruskich⁴. Dla *taraszkiewicy* charakterystyczna jest także ogólna tendencja do puryzmu językowego, zachowania poprawności i czystości językowej przy jednoczesnym ograniczaniu wpływu języka rosyjskiego na białoruski.

System leksykalny *narkamauki* uaktualnia się natomiast głównie przez zapożyczenia z języka rosyjskiego lub angielskiego (które często są również przejmowane pośrednio przez język rosyjski). Mimo że obie formy językowe charakteryzują się inną orientacją słowotwórczą i starają się czerpać jednostki leksykalne z odmiennych zasobów, znaczna część leksyki dla obydwu standardów jest wspólna.

Powyższe uwagi opierają się jednak na teoriach głoszonych przez białoruskich językoznawców. W celu sprawdzenia funkcjonowania *narkamauki*

¹ Zob. Н.Б. Мячкова, *Мовы і культура Беларусі*, Мінск 2008, s. 160–162.

² Zob. І.П. Клімаў, *Двухстандартнасць беларускай літаратурнай мовы [у:] Мова. Літаратура. Культура: Да 55-годдзя адкрыцця кафедры беларускай мовы і літаратуры БДУ*, ч. 1, Мінск 1999, s. 134–137, І.П. Клімаў, *Гісторыя складання двух стандартаў у беларускай літаратурнай мове*, „Роднае слова” 2004, № 6, s. 41–47, І.П. Клімаў, *Лінгвістычная апазіцыя двух стандартаў беларускай літаратурнай мовы*, „Роднае слова” 2004, № 7, s. 14–18.

³ Zob. А.А. Лукшанец, *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*, Мінск 2014, s. 62.

⁴ Zob. Н.Б. Мечковская, *Белорусский язык: социолингвистические очерки*, München 2003, s. 131.

i *taraszkiewicy* w praktyce przeprowadzono badanie wśród białoruskojęzycznych użytkowników Internetu. Białorusini chętnie posługują się swoim językiem w przestrzeni wirtualnej, a ponieważ daje im ona poczucie anonimowości i prywatności, sposób wyrażania myśli podczas kontaktów wirtualnych jest naturalny, swobodny i prawdziwy. Ponadto, jak zauważa Siarhiej Ważnik: „Беларускі Інтэрнэт – гэта па сутнасці лакмусавая паперка (люстэрка) той моўнай сітуацыі, што мае месца ў сучаснай Беларусі”¹.

Dlatego też dyskurs internetowy wydaje się być odpowiednim i łatwo dostępnym materiałem, na podstawie którego możliwe jest zaobserwowanie zjawisk językowych powszechnych we współczesnej białoruszczyźnie. W pierwszym kwartale 2019 r. została przeprowadzona analiza lingwistyczna białoruskojęzycznych komentarzy zamieszczonych na jednym z największych portali informacyjno-rozrywkowych na Białorusi – TUT.BY. Zgodnie z danymi analitycznymi serwisu Yandex w lutym 2019 r. witrynę tę odwiedziło 3 298 158 unikalnych użytkowników, co stanowi 61% białoruskich internautów. Większość z nich to mieszkańcy okręgu mińskiego (59% korzystających z TUT.BY) między 25. a 34. (30%) oraz między 35. a 44. (24%) rokiem życia². Za słusznością wyboru serwisu TUT.BY jako źródła danych do badań lingwistycznych przemawia także fakt używania go przez osoby prezentujące różne poglądy polityczne (zarówno pro-, jak i antyrządowe), pochodzące z różnych grup społecznych, wiekowych, płciowych i posługujące się odmiennymi wariantami językowymi. Daje on bowiem na swoim forum większą swobodę wypowiedzi niż państwowe portale informacyjne.

Liczbowe zestawienie komentarzy pisanych *narkamauką* i *taraszkiewicą*

W celu sprawdzenia, którym z wariantów swojego języka chętniej posługują się Białorusini w Internecie, zbadano komentarze dwudziestu użytkowników forum na portalu TUT.BY.

Na podstawie zebranego materiału okazało się, że:

- trzynastu osób korzystało z zasad *narkomauki*,
- sześć wybrało *taraszkiewiczę*,
- jedna osoba pisała w sposób niedający się jednoznacznie sklasyfikować, według któregoś ze standardów języka białoruskiego.

W oparciu o powyższe dane widać wyraźnie, że więcej zwolenników ma *narkamauka*. Jednak sam podział internautów na propagatorów i przeciwników odmiennych form białoruszczyzny nie wyczerpuje oczywiście tematu badań.

Lingwistyczna analiza zebranego materiału językowego

Szczegółowej analizie językowej zostało poddanych tysiąc przykładowych wypowiedzi, należących do stale udzielających się użytkowników TUT.BY (minimum pięćdziesiąt komentarzy każdego z nich). Mimo obecnej

¹ С.А. Ва ж н і к, *Беларуская мова ў Інтэрнэце*, „Acta Neophilologica” 2006, t. VIII, s. 80.

² Статистика [online], <https://tutby.com/advert/statistics/> [доступ:] 29.04.2019.

w nich różnorodności zwrotów, wyrażen i popełnionych błędów zebrany materiał pozwolił określić kilka charakterystycznych cech białoruskojęzycznego dyskursu internetowego. W trakcie prowadzonych badań okazało się, że internauci przestrzegają zasad *narkamauki* lub *taraszkiewicy* w sposób wybiórczy i niekonsekwentny, popełniając przy tym wiele błędów, co zostanie przedstawione poniżej.

I. Analiza komentarzy pisanych zgodnie z zasadami *taraszkiewicy*

Taraszkiewica, chociaż nawiązuje do tradycji literackiej lat dwudziestych XX w., jest wciąż aktualizowanym i rozwijanym wariantem współczesnej białoruszczyzny. W 2005 roku ukazało się nowe wydanie klasycznych zasad języka białoruskiego¹, zgodnie z którymi redagowane są książki, czasopisma oraz teksty zamieszczane na portalach internetowych. Współczesna *taraszkiewica* charakteryzuje się świadomym zastąpieniem wpływu języka rosyjskiego na język białoruski innowacjami językowymi, czerpiącymi z własnego materiału gwarowego, archaizmów, zapożyczeń z języka polskiego bądź ukraińskiego (w warstwie leksykalnej)² i przestrzeganiem klasycznych zasad, dopuszczających większą wariantowość niż te wprowadzone po reformie (w warstwie morfologicznej i ortograficznej).

W stworzonym na potrzeby badania korpusie tekstowym znajdziemy jednak wiele przykładów braku konsekwencji w unikaniu wpływów języka rosyjskiego. Pośród komentarzy można było zauważyć:

- rusycyzmy leksykalne: *брэд* (ros. бред, biał. трызненне, бязглуздзіца), *саатветстве* (ros. соответствовать, biał. адпавядаць), *маладзец* (ros. молодец, biał. малайчына), *нішчы* (ros. нищий, biał. жабрак), *рознь* (biał. варожасць)³;
- rusycyzmy gramatyczne: *на рынке* (zamiast na rynku), *радуецца гэтым капейкам* (zamiast радуецца з гэтых капеек), *у ўкраінскім Крыме* (zamiast ва ўкраінскім Крыме), *с пеной у рота* (zamiast biał. з пенай на вуснах lub ros. с пеной у рта);
- miękkie „ц” zamiast twardego „т” w wyrazach typu: *басцiон* (biał. бастыён, ros. бастион), *кацер* (biał. катэр, ros. катер);
- formy typu *забяспечываць* (zamiast забяспечваць), *выконывай* (zamiast выконвай).

Należy podkreślić, że powyższe błędy nie pojawiały się jednorazowo, lecz powtarzały się regularnie – zarówno w wielu komentarzach jednego użytkownika, jak i w wypowiedziach różnych internatów.

Wpływ języka rosyjskiego na słownictwo i morfologię *taraszkiewicy* wart jest osobnego omówienia. Rusycyzmy leksykalne często są prawdopodobnie świadomym wyborem użytkownika języka, wynikającym albo z bra-

¹ Zob. *Беларускі класичны правапіс: Збор правілаў: Сучасная нармалізацыя*, рэд. Зьміцер Саўка, Вільня-Менск 2005.

² Zob. Н.Б. М я ч о ў с к а я, *Мовы і культура...*, с. 161.

³ Wszystkie przykłady pochodzą z komentarzy umieszczonych na portalu TUT.BY w dniach 01.10.2018 – 28.03.2019 r. i są zapisywane zgodnie z oryginalną pisownią.

ku lepszego białoruskiego odpowiednika (przede wszystkim w zakresie leksyki potocznej i kolokwialnej, czego przykładem jest wyraz *атмапарозкі*), albo z konwencji wypowiedzi, jej kontekstu i celu. Dotyczy to przede wszystkim tych leksemów, które nie zostały zaadaptowane do systemu języka białoruskiego. Można bowiem założyć, że użytkownik ma świadomość korzystania z jednostek językowych nienależących do systemu leksykalnego języka białoruskiego, takich jak leksem „рознь”. Zwłaszcza gdy sam podkreśla obcość danego wyrazu, zapisując go w cudzysłowie i nie poddając żadnym procesom asymilacyjnym, np. “Галоўнае слова ва ўсім тэксце – «пока»”.

Oddziaływanie języka rosyjskiego na poziomie morfologicznym wynika natomiast z braku wystarczającej wiedzy i praktyki językowej. *Taraszkiewicz* często posługują się osoby mówiące od dziecka językiem rosyjskim, które, podejmując świadomą decyzję o przejściu na język białoruski, manifestują swoją postawę narodowo-patriotyczną. Dla takich osób język białoruski jest symbolicznym wyznacznikiem tożsamości narodowej, którym chcą się poprawnie posługiwać, ale nie zawsze mają w tym zakresie odpowiednie kompetencje językowe. Przykładem może być tworzenie formy czasownika przy użyciu białoruskiej podstawy słotwórczej i rosyjskiego sufiksu (*забясчываць, выконывай*), co prawdopodobnie wynika z przyzwyczajenia.

Innymi przejawami braku konsekwencji w przestrzeganiu zasad *taraszkiewicy* w badanych tekstach były:

- miękkie spółgłoski w zapożyczeniach, np.: *рэферэндум, сертыфікаты, сітуацыя; каментар, энергетыка, дэпазіт, асіміляцыя* (poprawna wersja to: *рэфэрэндум, сэртыфікат, сытуацыя, камэнтар, энэргетыка, дэпазыт, асыміляцыя*);
- wpływy leksykalne, np. *англійская і руская мовы* (powinno być: *ангельская, расейская*);
- brak ilustracji na piśmie jakania w przyimkach: *не зможа, не будзеш* (zamiast *ня зможа, ня будзеш*).

Wszystkie wymienione powyżej przykłady można uznać jako dowód znacznego wpływu *narkamauki* na *taraszkiewiczę*.

Dosyć konsekwentnie przestrzegano natomiast zasady odzwierciedlania w piśmie tradycyjnej białoruskiej miękkości spółgłosek (np. “**зьдзеквацца** з сябе я ўсё ж не **асьмеляюся**, а што ён, дарэчы, яшчэ **сьпявае**”). Brak znaku miękkiego zdarzał się internautom incydentalnie (np. *сусветная*, zamiast *сусьветная*) i prawdopodobnie nie wynikał z niewiedzy, a z pośpiechu lub niedbalstwa językowego.

II. Analiza komentarzy pisanych zgodnie z zasadami *narkamauki*

Tak jak *taraszkiewica* w pewnych elementach wypowiedzi ulega wpływom *narkamauki*, tak i w komentarzach pisanych *narkamauką* dostrzec można oddziaływanie *taraszkiewicy*. Najbardziej widoczne jest to w warstwie leksykalnej i przejawia się w:

- wielokrotnie używanym leksemie *Расея* zamiast normatywnej wersji *Расія*, a także w formach pochodnych od nazwy kraju wschodnich sąsiadów Białorusi, tj. w nazwie narodowości *расейцы* i w przymiotniku *расейскі*;
- nazwie *Эўропа* pisanej przez „Э”, a nie „Е” (*Еўропа*);
- nazwie białoruskich miast: *Берасьце*, *Горадня* i przede wszystkim *Менск* zamiast normatywnych: *Брэст*, *Гродна* i *Мінск*;
- purystycznych tendencjach leksykalnych, innowacjach językowych powstających w oparciu o polonizmy i leksemy pochodzenia gwarowego, np.: *смайжовае*, *ровар*;
- pojedynczych przypadkach zapisu asymilacyjnej miękkości: *зайздросцяць* *палякам*, *вы пасьмяшылі*, wynikające jednak prawdopodobnie z błędu internauty;
- zapisie przyimka *без* jako *бяз* i partykuły *не* jako *ня*.

W wypowiedziach użytkowników posługujących się *narkamauką* zauważyć było można także interferencję języka rosyjskiego. Rusycyzmy były dostrzegalne we wszystkich warstwach językowych: morfologicznej (np. rosyjska końcówka w formie *задов* zamiast *задоў*), ortograficznej (np. wykorzystanie elementów rosyjskiego alfabetu w białoruskiej wypowiedzi: **“цикава было б скласці график”**) i leksykalnej (np. „можно только на шырокую беларушчыну”).

Internauci, pisząc komentarze oficjalną białoruszczyzną, często zmieniali język i w jednej wypowiedzi mieszały kody językowe, wtrącali stałe wyrażenia lub zdania po rosyjsku. Trudno wyrokować o powodach takiego zachowania. Może to wynikać z chęci bycia zrozumianym przez rosyjskojęzycznych użytkowników forum albo z braku umiejętności sformułowania niektórych myśli po białorusku. Przyczyną może być także brak białoruskojęzycznego oprogramowania w telefonach komórkowych używanych do komentowania postów w Internecie.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy korpusu tekstów można stwierdzić, że:

- na forum dyskusyjnym portalu TUT.BY przeważają komentarze pisane *narkamauką*;
- najczęściej przestrzegana zasadą *taraszkiewicy* jest zapis asymilacyjnej miękkości spółgłosek, natomiast pozostałe normy (np. zapis twardych spółgłosek w wyrazach zapożyczonych) często są pomijane;
- *taraszkiewica* nierzadko wykorzystywana jest w zapisie leksemów o nacechowaniu symbolicznym, np. w etnonimach;
- zarówno w *taraszkiewicy*, jak i *narkamauce* zauważalne są purystyczne tendencje leksykalne – różni je tylko stopień powszechności;
- w wypowiedziach wszystkich użytkowników forum TUT.BY (bez względu na wybrany standard białoruszczyzny) wyraźnie zauważalny jest wpływ języka rosyjskiego;
- oba systemy języka białoruskiego nie rozwijają się w izolacji od siebie, lecz wzajemnie na siebie oddziałują, co wydaje się najważniejszym wnioskiem płynącym z przeprowadzonego badania.

Mając na uwadze powyższe, zasadnym wydaje się twierdzenie, że dla przeciętnego białoruskiego internauty *taraszkiewica* jest przede wszystkim odmiennym systemem ortograficznym. Jak zauważa Roland Marci w jednym ze swoich artykułów, symboliczna funkcja alfabetu często okazuje się być kluczowym aspektem przy wyborze między dwoma systemami¹. Popularność *taraszkiewicy* w określonych kręgach społecznych jest podyktowana właśnie tą symboliczną funkcją, dzięki której zostaje podkreślona specyfika i odmienność białoruszczyzny.

Symbolicznym oddaleniem od języka rosyjskiego są także zaprezentowane purystyczne tendencje białoruszczyzny. Leksyki języka białoruskiego nie można odgórnie przypisać jednemu lub drugiemu systemowi. *Taraszkiewica* charakteryzuje się jednak świadomym poszukiwaniem form językowych, które urozmaicają i oddalają słownictwo białoruskie od rosyjskiego. Ponadto, chociaż *taraszkiewica* i *narkamauka* nie są powszechnie utożsamiane z odrębnymi zasadami gramatycznymi, to różnice między nimi leżą także w morfologii². Popularyzowanie purystycznych form leksykalnych i wariantywnych form morfologicznych jest „wkładem *taraszkiewicy* w dywergencję języka białoruskiego w stosunku do rosyjskiego i *trasianki*”³ (zmieszanego typu mówienia, który najczęściej funkcjonuje w odmianie charakteryzującej się białoruską fonetyką i rosyjską leksyką⁴). Tym samym *taraszkiewica* wywiera pozytywny wpływ na rozwój języka białoruskiego, bowiem, jak zauważa Nina Miaczkouskaja: „każda forma współczesnego puryzmu językowego jest wybawieniem dla języka białoruskiego”⁵, pozostającego pod stałą dominacją języka rosyjskiego.

Potwierdza to przeprowadzone badanie, które wykazało powszechność troski o czystość języka w komentarzach pisanych *narkamauką*, a także częstsze korzystanie właśnie z tego wariantu białoruszczyzny. Oznacza to więc, że *taraszkiewica* nie stanowi konkurencji dla *narkamauki*, zaburzając tym samym stabilność norm języka białoruskiego, lecz pozostając w świadomości internautów przede wszystkim odmiennym systemem ortograficznym skłania ich do wykorzystywania słownictwa o tendencjach purystycznych. Tym samym *taraszkiewica* rozwija, a nie niszczy, współczesny język białoruski.

¹ Zob. Р. М а р ц і, *Алфавіт і правапіс – лінгвістычны і сімвалічны аспекты (кірылічнае пісьмо)* [у:] *Мовазнаўства: Матэрыялы IV Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, Мінск 2010, с. 125.

² Zob. R. K a l e t a, *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы*, „Acta Albaruthenica” 2008, t. 8, s. 206–217 i R. K a l e t a, *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай*, „Acta Albaruthenica” 2007, t. 7, s. 192–206.

³ Н.Б. М я ч к о ў с к а я, *Мовы і культура...*, с. 163.

⁴ Zob. Г. Ц ы х у н, *Сацыялінгвістычныя, сацыякультурныя і псыхалагічныя асновы змешанага маўлення* [у:] Г. Ц ы х у н, *Прастора мовы: Моўныя сувязі: Гісторыя слоў: Выбраныя працы*, Мінск 2018, с. 188–190.

⁵ Н.Б. М я ч к о ў с к а я, *Мовы і культура...*, с. 165.

Chociaż powyższe wnioski można bezpośrednio odnieść wyłącznie do języka wykorzystywanego przez określoną grupę internatów – użytkowników forum TUT.BY – to jednak powszechność opisywanych zjawisk pozwala założyć, że są one typowe dla Białorusinów korzystających także z innych zasobów internetowych. Można też dojść do przekonania, że zjawisko wzajemnego wpływania na siebie dwóch wariantów języka białoruskiego, tj. *narkamaŭki* i *taraszkiewicy*, jest prawdopodobnie spotykane także w sferze pozawirtualnej, szczególnie wśród młodych mieszkańców Mińska, którzy stanowią większość użytkowników portalu TUT.BY.

Anna Berenika Siwirska

The functioning of narkamaŭka and taraŭkievica on the internet forum (on the example of portal TUT.BY)

A b s t r a c t

The article is devoted to the functioning of two Belarusian language systems on the Internet: narkamaŭka and taraŭkievica. Based on her own research, carried out on the TUT.BY portal, the author presents the proportions of use, the characteristics of functioning and mutual interaction between two varieties of the Belarusian language on the Internet. At the end of the article, the author presents her thoughts about the influence of narkamaŭka and taraŭkievica on the development of the Belarusian language.